

2018 nr. 5

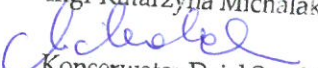
**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH
DOTYCZĄCY RUIN ZAMKU KLAUDYNY DZIAŁYŃSKIEJ -
POTOCKIEJ NA WYSPIE JEZIORA GÓRECKIEGO**

Opracowanie na zlecenie: Starostwo Powiatowe w Poznaniu
Wielkopolski Park Narodowy Powiatowy Konserwator Zabytków
Jezioro, 62-050 Mosina Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma dot. zgłoszenia pozwolenia
Z dnia 27.02.2018 Nr 3614/2018

Powiatowy
Konserwator Zabytków
Wiesław Bieganski

Autor opracowania:

Konserwator Dziej Sztuki
mgr Katarzyna Michalak

mgr Katarzyna Michalak

Konserwator Dziej Sztuki

SPIS TREŚCI

Lp.	Zawartość	Str.
1.	Przedmiot opracowania	3
2.	Podstawa opracowania	3
3.	Cel i zakres opracowania	3
4.	Zagadnienia historyczne	4
5.	Opis obiektu	4
6.	Stan zachowania i przyczyny zniszczeń	5
7.	Cel oraz założenia konserwacji i restauracji	6
8.	Program prac konserwatorskich i restauratorskich	7
9.	Zalecenia i uwagi konserwatorskie	11
10.	Dokumentacja fotograficzna	12
11.	Spis fotografii	17

1. Przedmiot opracowania

Przedmiotem opracowania są ruiny zamku Klaudyny Działyńskiej - Potockiej na wyspie jeziora Góreckiego, które znajduje się na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego. Wyspa Zamkowa na jeziorze Góreckim należy administracyjnie do miejscowości Trzebaw w gminie Stęszew. Ruiny zamku zostały wpisane do rejestru zabytków pod nr 1753/A w 1977 roku i podlegają ochronie konserwatorskiej.

2. Podstawa opracowania

Opracowanie powstało na zlecenie Wielkopolskiego Parku Narodowego, Jezioro, 62-050 Mosina.

Podstawą opracowania są:

- wizja lokalna,
- sporządzona dokumentacja fotograficzna,
- materiały udostępnione przez WUOZ: dokumentacja fotograficzna, inwentaryzacja ruin zamku z 2003 roku autorstwa Pracowni Projektowej arch. Zbigniewa Antczaka, artykuł pt.: Ruiny na wyspie na Jeziorze Góreckim z „Renowacje i Zabytki” nr 4, 2016.

3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest ocena stanu zachowania ruin zamku oraz zaproponowanie postępowania konserwatorskiego określającego sposób naprawy ruin tak by spowolnić proces ich niszczenia, zminimalizować dostęp wody do obiektu, wzmocnić istniejącą materię zabytkową. Wszelkie prace będą miały na celu zachowanie zabytku w postaci trwałej ruiny.

Program prac konserwatorskich zawiera zagadnienia historyczne, formalny opis ruin, opis ich stanu zachowania oraz przedstawia proponowane postępowanie konserwatorskie.

4. Zagadnienia historyczne

Wyspa na jeziorze Góreckim w XIX wieku wchodziła w skład majątku Trzebaw należącego do rodziny Działyńskich. Dostał go podczas tymczasowych działów rodzinnych Tytus Działyński. To on zaprojektował i wybudował niewielki zamek na wyspie, jako prezent ślubny dla swojej młodszej siostry Klaudyny. Klaudyna wraz z mężem Bernardem Potockim, po ślubie, który odbył się 25.09.1825 roku w Konarzewie, mieli spędzić w zamku miesiąc miodowy. Zamek został przystosowany do całorocznego pobytu, wzniesiono go jako główną siedzibę wiejską Potockich co potwierdzają zachowane ślady kominka. Dość specyficzna lokalizacja, na trudno dostępnej wyspie wpisuje się w nurt romantyczny i fascynacją przyrodą. Zamek uważa się za jeden z pierwszych przykładów gotyku romantycznego w Wielkopolsce. Otoczenie zamku miało charakter parkowy o czym świadczy udział drzew obcego pochodzenia w obrębie wyspy. Klaudyna i Bernard Potoccy opuścili Wielkopolskę w 1830 roku na wieść o powstaniu listopadowym wyjeżdżając do Warszawy. Po upadku powstania powrócili do Konarzewa w 1831 roku, by wkrótce wyjechać do Drezna. Po śmierci Klaudyny Potockiej w 1836 roku majątek odziedziczył po połowie brat oraz małżonek. Jednakże zamek pozostał niezamieszkały. Ucierpiał znacznie podczas Wiosny Ludów pod ostrzałem pruskiej artylerii. Od tego czasu popadał w ruinę i był coraz bardziej zarastany przez roślinność na wyspie.

5. Opis obiektu

Zamek został wzniesiony w stylu neogotyckim. Można w jego obrębie wyodrębnić dwie bryły: wyższą wieżę, stylizowaną na starszą średniowieczną oraz niższy pawilon mieszkalny. W mury zamku zostały pierwotnie wmurowane fragmenty kamieniarki pochodzącej z zamku kórnickiego: kamienna tablica herbowa, krzyż maltański czy obramienie otworu drzwiowego wieży. Elewacje zamku były tynkowane, z neogotyckim detalem architektonicznym, którego pozostałości widoczne się na elewacjach. Obecne ruiny składają się z części głównej na planie

prostokąta, okrągłej wieży przylegającej od wschodu oraz węższego i krótszego skrzydła przylegającego od zachodu. Część główna jest dwukondygnacyjna, z wysokim parterem i niższym piętrem. Wieża również posiada dwie kondygnacje. Najprawdopodobniej zamek kryty był dachem pogażonym, a elewacje obiegała attyka z kreneleżem. Wejście znajdowało się w elewacji północnej. Zamknięte było trójkątnym szczytem z okulusem, ujęte w dwie przypory z ostrołukowymi blendami i nieistniejącymi obecnie zwieńczeniami w formie pinakli. Otwory okienne zamku zamknięte prosto oraz ostrołukowo. Okna pierwszej kondygnacji z obramieniami. Elewacje wieńczy jeszcze zachowany fryz arkadkowy.

6. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Stan zachowania ruin zamku Klaudyny Działyńskiej - Potockiej na wyspie jeziora Góreckiego jest zły, co kwalifikuje je do przeprowadzenia jak najszybszych prac konserwatorskich mających na celu powstrzymanie lub spowolnienie ich niszczenia i dalszej destrukcji prowadzącej do bezpowrotnego utracenia cennej materii zabytkowej. Przyczynami destrukcji ruin są:

- uszkodzenia spowodowane negatywnym oddziaływaniem wody, która wnika w obiekt przez odsłonięte i niezabezpieczone korony murów oraz jest podciągana z gruntu
- uszkodzenia powstałe w skutek naturalnego zużycia materiałów użytych do budowy zamku, ich postępującego obniżania się wytrzymałości technicznej w wyniku starzenia się struktur fizycznych
- uszkodzenia mechaniczne i konstrukcyjne powstałe w trakcie popadanie obiekt w ruinę
- uszkodzenia (spękania) w skutek naprężeń termicznych
- uszkodzenia spowodowane rozwojem mikroorganizmów oraz niekontrolowanej roślinności na obiekcie
- rozsadzanie struktury cegły i zapraw poprzez zamarzającą w czasie zimy wodę

Woda jest jednym z głównych czynników niszczących obiekty architektoniczne. Przenikając w głąb murów powoduje pęcznienie niektórych składników cegły i zapraw oraz przyczynia się do mechanicznego wypłukania słabiej

spojonych materiałów, a co za tym idzie do utraty przez mur swej pierwotnej wytrzymałości. W przypadku omawianych ruin woda ma ułatwione wnikanie poprzez niezabezpieczone korony murów. Dodatkowo woda zarówno podciągana kapilarnie z gruntu jak i woda opadowa zawierają sole rozpuszczalne w wodzie. Krystalizujące w porach przypowierzchniowych muru sole zwiększają swoją objętość i powodują obniżenie wytrzymałości mechanicznej poprzez rozsadzanie porów, a w efekcie końcowym kruszenie i odpadanie fragmentów cegieł i zapraw. Jednocześnie niektóre z soli hydrolizując zmieniają odczyn wody na lekko kwaśny czy zasadowy. W obecności wolnych kwasów następuje rozkład spoiwa wapiennego oraz zwiększa się rozpuszczalność minerałów ilastych, które zawiera cegła. Kwasy dostarczane są także poprzez wodę opadową, gdyż w powietrzu występują bezwodniki kwasowe, które z wodą tworzą roztwory kwasów. Ogólne rozspojenie struktury muru, które nastąpiło już w omawianym obiekcie warunkuje coraz szybszą destrukcję spowodowaną działaniem wody, wilgoci, zasolenia, mrozu, mikroorganizmów i roślinności większej, a także związków chemicznych dostarczanych z gleby i wody opadowej. Odslonięte cegły są dość silnie i rozlegle zlasowane, w obrębie tynków jest wiele ubytków, spękań i odspojień od podłoża. Korony murów intensywnie porasta roślinność, a cegły są bardzo słabo ze sobą związane czy są luźne. Obserwuje się pęknięcia murów w obrębie ruin.

7. Cel oraz założenia konserwacji i restauracji

Głównym założeniem i celem prac konserwatorskich w obrębie ruin zamku na wyspie jeziora Góreckiego będzie zabezpieczenie istniejącej substancji zabytkowej przed dalszym niszczeniem pod wpływem czynników atmosferycznych tak by zachować zabytek w postaci trwałej ruiny.

Poniższy program konserwatorski jest programem ramowym, opartym na analizie wizualnej obiektu, założenia konserwatorskie mogą więc podczas prac konserwatorskich ulec zmianie.

Prace konserwatorskie powinny polegać na rozwiązaniu następujących problemów konserwatorskich:

- zminimalizowanie przyczyn niszczenia zabytkowego muru w tym szkodliwych

związków chemicznych oraz mikroorganizmów i roślinności wyższej

- uporządkowanie terenu wokół ruin
- wzmocnienie oryginalnej substancji zabytkowej cegieł i tynków
- wykonanie izolacji w partii fundamentów
- naprawa i zabezpieczenie korony murów przed wnikaniem wody
- wykonanie koniecznych prac wzmacniających i zabezpieczających konstrukcję murów
- przebadanie terenu gruzowiska w celu próby odnalezienia detali kamieniarskich.

8. Program prac konserwatorskich i restauratorskich

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu zachowania obiektu przed przystąpieniem do prac. Szczegółowa dokumentacja fotograficzna powinna być prowadzona w trakcie konserwacji ruin. Powinna zawierać wszystkie istotne zmiany stanu zachowania wszystkich elewacji. Każdy etap prac powinien być należycie udokumentowany. W trakcie prac powinien być także prowadzony dziennik konserwatorski.
2. Pobranie próbek do ewentualnych badań fizyko - chemicznych zapraw i cegieł. Wykonanie rysunkowej i fotograficznej dokumentacji miejsc pobrania próbek oraz ewentualne wykonanie badania technologicznych materiałów budowlanych: spoin i cegieł określające ich skład ilościowy i jakościowy, nasiąkliwość i porowatość otwartą oraz wytrzymałość mechaniczną tak by właściwie dobrać materiały do uzupełnień, naprawy.
3. Wykonanie badań stratygraficznych w obrębie zachowanych tynków.
4. Lokalizacja pęknięć i pustych przestrzeni w strukturze muru oraz ich naprawa. Kotwienie spękanych fragmentów muru oraz wzmocnienie struktury muru przy zastosowaniu systemów takich jak Helifix, Brut-saver, Fest mur oraz wypełnienie pustek i szczelin w strukturze muru przy użyciu elastycznych żywic iniekcyjnych, które reagują z wilgocią lub są na nią odporne (np.: Injektionsharz PUR firmy Remmers).
5. Przebadanie terenu gruzowiska w celu próby odnalezienia detali kamieniarskich.

6. Uporządkowanie terenu wokół zamku. Należy pamiętać, iż wyspa należy do rezerwatu przyrody i jest objęta ochroną dlatego też wszelkie prace należy prowadzić pod nadzorem odpowiednich służb.
7. Usunięcie roślinności porastającej mury.
8. Prace konserwatorskie powinny być rozpoczęte od przeglądu lica muru i wytypowania cegieł do usunięcia, wymiany. Kryterium powinno być przede wszystkim stopień zasolenia cegieł oraz dezintegracji i ubytku masy. Należy jednak pamiętać o jak największym zachowaniu materii zabytkowej.
9. Demontaż luźnych, niestabilnych cegieł i tych najbardziej zniszczonych, wytypowanych do wymiany. Należy rozebrać górne warstwy korony murów by później przemurować je przy użyciu hydrofobowej zaprawy oraz wykonać izolację przeciwwodną na ich powierzchni.

10. Wzmocnienie osłabionych partii muru

W miejscach gdzie struktura materiałów przeznaczonych do konserwacji jest na tyle osłabiona, że mogłaby ulec uszkodzeniu lub zniszczeniu w trakcie czyszczenia, usuwania nawarstwień należy ją wstępnie wzmocnić, umożliwiając dalszą bezpieczną pracę. Wzmacnianie należy przeprowadzić w wybranych i najbardziej zniszczonych miejscach. Do wzmocnienia należy użyć preparatu hydrofilnego na bazie estrów kwasu krzemowego, np.: KSE 100 firmy Remmers. Należy pamiętać, że preparat należy nanosić na suche cegły czy tynki oraz o konieczności sezonowania lokalnie wzmocnionych partii muru w atmosferze podwyższonej wilgotności przez okres około 3 tygodni.

9. Oczyszczenie elewacji z nawarstwień i zabrudzeń

Metodę oczyszczania zabytkowego ceglanego lica i tynków należy dobrać po wykonaniu prób na obiekcie. Należy dobrać metody do stopnia zabrudzenia powierzchni, rodzaju nawarstwień oraz rodzaju i stanu podłoża. Nie powinny one naruszać naturalnej patyny oraz uruchomić soli rozpuszczalnych w wodzie, ale pozwolić na usunięcie z powierzchni wszystkich nawarstwień korozyjnych. Po wykonaniu stosownych prób metody oczyszczania powinny być zatwierdzone przez nadzór konserwatorski. Do oczyszczania najprawdopodobniej będzie konieczne zastosowanie kilku metod takich jak oczyszczanie strumieniowo-ścierne, oczyszczanie metodą hydrodynamiczną przy użyciu pary wodnej pod

ciśnieniem oraz ręczne przy użyciu narzędzi konserwatorskich czy gąbek wishab. Nie zaleca się metod chemicznych ze względu na to, iż wyspa jest rezerwatem przyrody.

10. Dezynfekcja elewacji

Do dezynfekcji zwalczającej bakterie, glony, grzyby, mchy, porosty zaleca się zastosowanie 1% alkoholowego roztworu Lichenicydy 264 firmy Bresciani spryskując dokładnie całą powierzchnię murów lub innego biocydu jak np.: Alkutex BFA-Entferner firmy Remmers.

11. Odsolenie

W przypadku widocznych wykwitów solnych na elewacjach należy przeprowadzić lokalne odsalanie cegły czy tynków. Zaleca się przeprowadzenie zabiegu odsalania na drodze swobodnej migracji do rozszerzonego środowiska. Zaleca się przeprowadzenie badania stopnia zasolenia i rozłożenia soli w murze w celu określenia niezbędnej ilości zabiegów i ich zakresu, a w trakcie procesu odsalania prowadzenie badań kontrolnych. Podczas zabiegów odsalania nie jest możliwe usunięcie wszystkich soli obecnych w murze, ale znaczne zmniejszenie ich ilości w zewnętrznej warstwie. Najczęściej stosowaną metodą do odsalania obiektów takich jak mury ceglane jest metoda migracji soli do rozszerzonego środowiska, które stanowią okłady. Metoda ta polega na migracji soli w trakcie odparowywania wody z obiektu uprzednio nasyconego wodą do okładu o większej porowatości i w nim ich krystalizacji. Jako okład zaleca się zastosowanie pulpy celulozowej nasączonej wodą destylowaną. Należy pamiętać by kompresy zbyt szybko nie wysychały i przykryć je folią, ściągając je po całkowitym wyschnięciu oraz zabieg powtórzyć kilkakrotnie. Zaleca się dodanie do wody zarobowej środka dezynfekującego, by uniemożliwić rozwój mikroorganizmów.

12. Wmurowanie zdemontowanych i nadających się do ponownego wmurowania cegieł oraz wstawienie nowych cegieł w miejscach, gdzie ich brakowało czy zostały usunięte z powodu silnego zniszczenia. Cegły muszą być dobrane parametrami fizyko-mechanicznymi do oryginalnych cegieł, tworzących mur. Powinny mieć podobną wytrzymałość mechaniczną, nasiąkliwość i porowatość otwartą a także wymiary i kolor. Cegły należy murować na zaprawach

wapiennych z dodatkiem trasy. Wątek powinien nawiązywać do oryginalnego. W przypadku korony murów ostatnie warstwy należy murować przy użyciu zapraw hydrofobowych. Należy wykonać tylko niezbędne przemurowania by obiekt był stabilny konstrukcyjnie. Nie należy rekonstruować brakujących partii murów. Obiekt ma pozostać w formie trwałej ruiny.

13. Uzupelnienia ubytków w ceglach

Należy dobrać odpowiednie mineralne zaprawy do uzupełnień. Powinny charakteryzować się podobnymi parametrami fizyko-mechanicznymi, strukturą oraz kolorystyką. Przed przystąpieniem do uzupełniania ubytków należy odpowiednio przygotować podłoże - odpylić, oczyścić. Do uzupełnienia ubytków zaleca się przygotowanie zaprawy o odpowiednich parametrach przez konserwatora dzieł sztuki na bazie wapna trasowego z piaskiem kwarcowym o odpowiedniej frakcji czy/i mączką ceglana podbarwianej syrkami pigmentami. Ewentualnie do uzupełnienia ubytków można użyć gotowych, barwionych w masie zapraw mineralnych firmy Remmers czy Optolith. Należy pamiętać o konieczności sezonowania zapraw. Należy uzupełnić tylko te ubytki w ceglach, które pozostawione przyczynią się do szybszej destrukcji muru. Nie należy wykonywać konserwacji estetycznej murów.

14. Spoinowanie wątku ceglanego

Większe ubytki w spoinach należy uzupełnić, co poprawi spójność muru oraz ograniczy niszczenie pod wpływem wody mającej łatwiejszy dostęp do wnętrza muru przez niewypełnione spoiny. Ubytki w spoinach oraz nowe spoiny należy wypełnić zaprawami mineralnymi o odpowiednich parametrach fizyko-mechanicznych oraz estetyce zbliżonej do zapraw historycznych. Dobór rodzaju nowej spoiny oraz sposób jej opracowania powinien być omówiony z nadzorem konserwatorskim. Zaleca się zastosowanie spoiny wapienno-trasowej barwionej na kolor historyczny. W przypadku wszelkich poziomych elementów oraz korony murów, które są najbardziej narażone na działanie wody czy śniegu należy je spoinować zaprawami hydrofobowymi o wysokiej przyczepności i elastyczności, modyfikowanymi plastyfikatorem. Zaprawa powinna być paroprzepuszczalna, odporna na wodę i mróz oraz inne niszczące czynniki atmosferyczne.

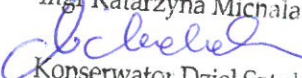
W obrębie korony murów należy dodatkowo wykonać izolację przeciwwodną poprzez nałożenie na ich powierzchnię warstwy szlamu uszczelniającego czy cienkowarstwowego tynku uszczelniającego.

15. Tynki po wzmocnieniu strukturalnym preparatami krzemoorganicznymi oraz delikatnym oczyszczeniu z zabrudzeń należy podkleić w miejscach odspojień od podłoża, a następnie zatrzeć ich przełamy tak by w przestrzeni pomiędzy tynkiem a ceglanym licem ściany nie kumulowała się woda. Do tych napraw należy wykonać zaprawy dopasowane właściwościami fizyko-mechanicznymi do oryginalnych zapraw. Należy rozważyć wykonanie zabiegu hydrofobizacji strukturalnej pozostałości tynków. Nie należy wykonywać rekonstrukcji brakujących tynków.

16. Wykonanie izolacji w partiach fundamentów przy użyciu szlamów mineralnych.

9. Zalecenia i uwagi konserwatorskie

1. Po zakończeniu prac należy wykonać pełną dokumentację powykonawczą zgodnie z zaleceniem Ośrodka Dokumentacji Zabytków.
2. Zaproponowane w niniejszym opracowaniu materiały i ich producenci podani zostali jako przykładowi, więc dopuszcza się zastosowanie innych materiałów, lecz o równoważnych parametrach. Stosowane do prac materiały powinny posiadać atesty lub dopuszczenia do stosowania w zabytkach i odpowiadać obowiązującym normom.
3. Prace powinny być prowadzone zgodnie z regułami sztuki konserwatorskiej, pod nadzorem konserwatorskim i w kontakcie z odpowiednimi służbami konserwatorskimi.

mgr Katarzyna Michałak

Konserwator Dziej Sztuki

10. Dokumentacja fotograficzna

Fot. 1 Ruiny zamku na jeziorze Góreckim. Widok od wschodu, z tarasu widokowego.

Fot. 2 Widok na intensywnie porastane korony murów oraz łuk który zapewne będzie wymagał wzmocnienia konstrukcyjnego.

Fot. 3 Zbliżenie na pęknięcie w obrębie wieży, które należy spiąć.

Fot. 4 Zbliżenie na dolne partie elewacji silnie zniszczone przez oddziaływanie wody wraz z solami rozpuszczalnymi w wodzie.

Fot. 5 Zbliżenie na fryz arkadkowy i pozostałości tynków.

Fot. 6 Zbliżenie na pozostałość profilu gzymsu.

Fot. 7 Widok od strony wnętrza zamku.

Fot. 8 Strop wieży.

11. Spis fotografii

Fot. 1 Ruiny zamku na jeziorze Góreckim. Widok od wschodu, z tarasu widokowego.

Fot. 2 Widok na intensywnie porastane korony murów oraz łuk który zapewne będzie wymagał wzmocnienia konstrukcyjnego.

Fot. 3 Zbliżenie na pęknięcie w obrębie wieży, które należy spiąć.

Fot. 4 Zbliżenie na dolne partie elewacji silnie zniszczone przez oddziaływanie wody wraz z solami rozpuszczalnymi w wodzie.

Fot. 5 Zbliżenie na fryz arkadkowy i pozostałości tynków.

Fot. 6 Zbliżenie na pozostałość profilu gzymsu.

Fot. 7 Widok od strony wnętrza zamku.

Fot. 8 Strop wieży.